

– LÄST –

Det ”låter” mycket om Hoffmann!

Barbara Knochenhauer: *Ut musica prosa. Musikaliseringens former och funktioner i några texter av E.T.A Hoffmann*. Bromma: Reimers. 2004. 176 s. Diss. Stockholm. ISBN 91-73-7370-148-3

Den tyske författaren E.T.A. Hoffmann tillhör en av det tidiga 1800-talets märkligaste och mest fascinerande författare av fantastiska sagor för barn. Med berättelser såsom ”Nußknacker und Mausekönig” (1816) och ”Das fremde Kind” (1817) har Hoffmann skrivit in sig i den barnlitterära 1800-talshistorien som representant för de romantiska idéströmningar som under seklets första decennier ville erbjuda barn äventyr och verklighetsflykt i stället för moralpedagogisk uppförandepropaganda. Samtiden var emellertid inte övertygad om huruvida sagorna verkligen skulle betraktas som berättelser för barn. Liksom i fallet med Hoffmanns danske kollega H.C. Andersen några decennier senare, utbröt diskussioner om huruvida sagorna var för mångtydiga, överdrivna eller alltför groteska för att lämpa sig för en yngre läsekrets. Hoffmanns sagor nådde också den svenska publiken. En genomgång av bibliografier över den aktuella tidsperioden visar att det framför allt är de två ovan nämnda sagorna som gavs ut i ett par olika översatta utgåvor under 1800-talet.

Det är delvis detta spännande material som Barbara Knochenhauer tagit sig an i avhandlingen *Ut musica prosa. Musikaliseringens former och funktioner i några texter av E.T.A. Hoffmann*. Knochenhauers avhandling bygger uteslutande på närläsningar av de tyska originaltexterna, närmare bestämt

åtta Hoffmann-texter, varav tre sagor. Den skenbart enkla (och samtidigt mycket välfunna) utgångspunkten för avhandlingen är att det ”låter” mycket om Hoffmanns texter. Hoffmann var själv kompositör, aktivt utövande musiker och musikkritiker och Knochenhauers ambition är att visa hur Hoffmann tog med sig sin musikalitet in i sitt författarskap. För att närma sig detta ämnesområde lokaliserar avhandlingsförfattaren den auditiva dimensionen av författarskapet till framför allt tre områden. Dels blir musiken hörbar i själva de yttre händelseförloppen genom de ofta förekommande musikaliska motiven, dels förekommer konsekvent enskilda ljud- och rytmfärgade aspekter som samverkar med handlingen och slutligen går hela textpartier att läsas med musikaliska förtecken då handlingsförloppet kan beskrivas i termer av exempelvis crescendo, allegro eller decrescendo. (Det handlar alltså i det sistnämnda fallet närmast om att ersätta en narratologisk metod med en musikalisk i syfte att frilägga textens strukturella uppbyggnad – en parallell som Knochenhauer emellertid inte berör.)

De tre sagorna innehåller inga framträdande musikaliska motiv. Här koncentreras analysen i stället till de enskilda rytm- och ljudalstrande gestaltsmedel som Hoffmann använder sig av. Knochenhauer konstaterar i sin läsning att det finns en riklig

förekomst av onomatopoetiska ord i berättelserna och att texternas rytm byggs upp med hjälp av två- och tretal, alliterationer och rim. En av de mest intressanta iakttagelserna i avhandlingen, som återkommer i flertalet analyser, är hur Hoffmann konsekvent låter olika former av ljudeffekter föregå den visuella presentationen av de agerande. På ett mycket övertygande sätt visar Knochenhauer hur detta grepp bidrar till att skapa spänning och hur det bygger upp en kuslig stämning hos läsaren vilket förebådar vad som skall hända i ett senare skeende. I till exempel "Nußknacker und Mausekönig" föregår mössens uppdykande av att huvudpersonen Marie uppmärksammar hur något börjar "wispeln und flüstern und rascheln" i rummet, alltså ett typiskt exempel på hur Hoffmann hela tiden också arbetar med både onomatopoetiska ord och tretal. I "Das fremde Kind" föregås det goda, främmande barnets uppdykande av himmelsk musik medan den onde magister Tintes förvandling till en fluga förebådas genom dennes märkliga, ljudliga tal: "Der [...] brummte und summte und schnarrte und knarrte: Pim - Sim - Srr - Knurr - Krr - Was ist das! - Aufgepasst!"

Utgångspunkten för Knochenhauers arbete är synnerligen välmotiverad. Det "låter" onekligen mycket om Hoffmann och arbetet med att frilägga denna dimension av författarskapet är ett värdefullt bidrag till den mycket omfattande Hoffmannforskningen. Knochenhauer går grundligt tillväga i sina läsningar men ibland saknar jag summeringar som kunde hjälpa till att 'lyfta' analyserna och sätta in dem i ett större sammanhang. Arbetet är i stor utsträckning koncentrerat till de enskilda Hoffmantexterna. Här återfinns i princip inga kontextualiseringar och författaren betonar att hon avstått från att låta någon "modernt elaborerande begreppsapparat" styra läsningarna. Detta

får till följd att en stor del av avhandlingens textmassa utgörs av systematiska genomgångar av texterna där varje berättelse studeras var för sig. De många textexemplen som anförs i avhandlingen gör att Knochenhauer på ett övertygande sätt lyckas bevisa sin tes att det låter mycket om Hoffmann och med stöd i texterna på ett bra sätt förklara varför. Samtidigt kan avsaknaden av ett teoretiskt ramverk göra att läsaren understundom får en känsla av upprepning när samma fenomen uppträder och analyseras på nytt i text efter text. Kanske hade framställningens tydlighet och tillgänglighet på vissa ställen vunnit på att de enskilda auditiva uttrycksmedlen studerats samlat i stället för att hänföras till respektive textkapitel.

Vid de tillfällen då Knochenhauer lyfter blicken en bit ovanför texterna vinner läsningarna betydligt i djup och intresse. Det gäller exempelvis de analyser där författaren uppmärksammar enstaka vokalljud och deras betydelse för sammanhanget. I-ljudet lyfts till exempel fram i flera av läsningarna och Knochenhauer anför forskning som visar att i-ljudet generellt tenderar att användas i beskrivningar av mindre, diminutiva föremål, vilket i Hoffmanns fall tar sig uttryck i beskrivningarna av många, små möss tassande och pipande eller en dockas hackiga rörelser. Resonemanget är intressant men det är ett av få tillfällen då Knochenhauer refererar direkt till traditionell, lingvistisk forskning. Fler sådana referenser hade bidragit till att fördjupa analyserna.

Både "Nußknacker und Mausekönig" och "Das fremde Kind" skrevs ursprungligen som en present till några av Hoffmanns vänners barn. Liksom mycket annan barnlitteratur från 1800-talet tillkom alltså berättelserna i ett ursprungligen intimt sammanhang där de troligtvis var avsedda att läsas högt. Knochenhauer uppmärksammar inledningsvis att merparten av Hoffmanns

texter, också de som främst riktade sig till en vuxen läsekrets, med stor sannolikhet var avsedda att framföras muntligt men avsaknaden av kontextualiseringar gör att denna aspekt inte behandlas i avhandlingen. Från ett barnlitteraturhistoriskt perspektiv hade det emellertid varit intressant att reflektera något över eventuella skillnader och likheter i bruk av auditiva grepp beroende på tilltänkt läsekrets. "Låter" det mer om de texter som riktar sig till en yngre läsarskara (vilket

man kanske instinktivt skulle gissa på) och hur varierar ljudbilden med avseende på målgruppen? Knochenhauers grepp att likställa de barn- och vuxenlitterära texterna och behandla dem samlat är förvisso positivt och ett exempel att ta efter. Ett sådant angreppssätt behöver emellertid enligt mitt synsätt inte utesluta reflexioner kring de båda textkategoriernas eventuella särdrag.

Anna Grettve

Barn- och ungdomslitteraturen mer tillgänglig

Från och med utgivningsåret 2000 indexerar Svenska barnboksinstitutet (SBI) alla barn- och ungdomsböcker med hjälp av en kontrollerad ämnesordlista. Det betyder att varje nyutkommen barn- och ungdomsbok beskrivs med hjälp av ämnesord som sammanfattar vad boken huvudsakligen handlar om. Orden hämtas från Barn- och ungdomslitteratur, en lista utarbetad i samarbete mellan Svenska barnboksinstitutet, Kungliga biblioteket, Stockholms stads- och länsbibliotek och Svensk biblioteksförening. Listan uppdateras så gott som dagligen med nya ord utifrån vad den nyutkomna barn- och ungdomslitteraturen behandlar och finns att läsa i sin helhet på Svenska ämnesords hemsida: www.arnesord.kb.se. Välj Barn i menyn.

Syftet med ämnesorden är att göra denna litteratur mer tillgänglig för användarna. Alla kan lätt hitta barn- och ungdomsböcker i hundratals olika ämnen och genrer alltifrån Låtsaskompisar till Nazism – för att nu bara nämna ett par exempel ur den digra listan. För mer info, kontakta Svenska barnboksinstitutet eller läs på Svensk biblioteksförenings hemsida www.biblioteksforeningen.org

På SBI tar vi tacksamt emot synpunkter på listan, skriv till biblioteket@sbi.kb.se